Osmanlı İktidar Anlayışı Çerçevesinde Şiir

Songül Çolak[*]
Cennet Hilooğlu[**]

Özet: Osmanlı iktidar anlayışı, sanatın ve sanatçının varlığını belirgin bir şekilde etkilemiştir. Bu anlayış çerçevesinde Klasik Türk şiiri geleneğinin özel bir yeri vardır. Bu gelenekte yer alan şairler ve şiirleri, iktidarın her kademesinden ilgi ve itibar görmüştür. Her dönemde şairler ödüllendirilmiş, önemli mevkilere getirilmiştir. Özellikle övgü şiiri olarak kaside nazım biçiminin Osmanlı iktidarı ve sanat dünyası içinde şiir hayatının canlılığını ve sürekliliğini koruması açısından ayrı bir değeri vardır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu siyasal güç ve prestijin sanatsal yönden desteklenmesini de sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, iktidar, Klasik Türk şiiri, kaside, mehdiye.

Giriş

Sanat, insanoğlunun kendini gerçekleştirme sürecinde varlığını ve amacını belirlemesinde yardımcı olan temel uğraşı alanlarından biri olarak değişik biçimlerde ve özelliklerde varlığını sürdürmektedir. İlkçağdan günümüze kadar özne ile nesnenin bir etkileşimi olarak da ifade edebileceğimiz sanat ve bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan özgün ürün olarak tanımlayabileceğimiz sanat eseri, var olduğu toplumun değer yargıları ve örgüt yapısı sonucunda değişik şekillerde sanatçının biçem anlayışının da varlığıyla değişen dünyanın değişimine katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Kısaca devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi olarak tanımlanabilecek iktidar, farklı tarihsel süreçlerde ve coğrafyalarda sanata ve sanatçıya her zaman muhtaç olmuştur. İktidar; kendini meşrulaştırmak, meşruiyet düzeyini yükseltmek, görkem ve gücünü göstermek açısından sanata ve icracılarına duyduğu ihtiyacı gidermek için gücünü kullanarak değişik eylemlerde bulunmuştur. Sadece içte değil, hâkimiyet alanı dışında da bu gücü göstermek amacıyla sanatçıları mekânına davet etmiş, mükâfat ve iltifatlarla çalışmalarını desteklediğini göstermek istemiştir. Özellikle de Doğu toplumlarında çok güçlü olarak hissedilen "gelenek" ve "din"

[*] Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / ANTAKYA
scolak@mku.edu.tr
[**] Antakya Özbuğday Lisesi / HATAY
cennet_hilo@hotmail.com

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

kavramlarının varlığı, sanatın bu kavramlar dâhilinde kendini ifade etmesine, sanata kutsallık öğesinin eklenmesine ve dinsel bir yönü bulunan iktidarla iç içe olmasına neden olmuştur.

Osmanlı iktidar sisteminde padişahın mülkün temel sahibi oluşu, sanatın ve sanatçının varlığında çok belirgin bir şekilde yansıma bulmuş, Osmanlı iktidar imajının değişik bir görünüm alması açısından sanat önemli bir işlev görmüştür. Mülkün her anlamdaki sahibi olan hükümdar, bilim ve sanatta da egemenlik anlayışını korumaya devam etmiş; iktidarının gücünü ve görkemini toplumun aydın tabakası sayılan âlim ve sanatkârları himayesi altına alarak bir nevi tescillemiştir. Böylelikle iktidarın imajı da gücü de âlim, sanatkâr ve eserlerinin bu kadar çok olduğu ve desteklendiği bir ortamda temsil hakkına erişmiştir. Bu temsilde şiirin rolü ve görevi, hiçbir iktidarda görülmeyen bir güce sahip olmuştur.

Çalışmamıza esas teşkil eden düşünce, Osmanlı iktidarının herkesçe bilinen siyasî ve askerî gücünün yanında sanatsal yönden -şiir yönünden- varlığını belirginleştirerek şair padişahların şiir ve şaire, benzeri az görülen bir önem atfettiklerini göstermek, devletin her kademesinde şiirin önemle var oluşunu ortaya koymaktır. Bunun yanında Klasik Türk şiiri nazım biçimi olan kasidelerden örnek beyitler de vererek bu konuya açıklık getirmek, dolayısıyla şiir ve iktidarın iç içe girmiş bulunan yapısını göstermektir.

Osmanlı Saray Kültüründe Şair, Şiir ve Hükümdar

Türklerin İslam kültür ve uygarlığının sahasında görünmeye başlamalarıyla birlikte sahip oldukları edebî gelenek, Fars ve Arap edebiyatları ile birleşmiş; böylelikle bu süreç, büyük bir edebî geleneğin zamanla yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının saraylarında himaye ve destek gören sanatçılar, bu edebî geleneğin Anadolu'da yerleşmesine hizmet etmişlerdir. Nitekim Anadolu'ya yerleşip büyük gelişme kaydeden ve klasikleşerek XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Klasik Türk şiirinin arkasında Gazneli ve Selçuklular döneminde oluşturulan edebî gelenek ve anlayışın bulunduğu yadsınmaz bir gerçektir (Armutlu 2002: 878).

Bilindiği gibi bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğu, coğrafi konumu ve döneminin tarihsel koşulları sayesinde köklü kültürel kaynaklardan beslenerek kendine özgü bir saray kültürü meydana getirmiştir. Bu kültürün içinde saray, hem yönetim yeri ve iktidar gücünün simgesi olarak imparatorluğun en önemli siyaset alanı hem de kültür ve sanatın merkezi, dolayısıyla sanatçıların adlarını duyurdukları en önemli mekân olmuştur.

Şairler, sarayların vazgeçilmez zümresi olarak kendilerine bir yer ve saray erkânından bir hami bulmak için sanat eserlerinin en iyisini saraya sunmak gereğini duymuşlardır. Osmanlı saraylarında da mevcut olduğu görülen bu

durumda şairlerin bir nevi yaşamları, geçimleri ve bir sanatçı olarak kabul görmeleri buna bağlı olmuştur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar sanat eserlerinin geniş kitlelere ulaşması ve sanatçıların günümüzdeki gibi eserlerinden geçimlerini kazanmaları mümkün olmadığından sanatçının yaratısını değerlendirecek bir hami şart olmuştur. Bunun Osmanlı İmparatorluğu'nda şiirin yanı sıra iktidar sahibi hükümdarlar ile ardıllarının şahsî hayatlarında da geniş bir yer tuttuğu görülmektedir[2]. Divan sahibi[3] şair hükümdarların varlığı, Türk edebiyatının büyük şairlerinin ortaya çıkmasında şüphesiz çok etkili olmuştur. Nitekim o dönemdeki şaheserlerin çoğunun mevcudiyeti, önemli ölçüde, seçkin sınıfın iltifatı, yüksek kültür ve duygu inceliği, sanatkârı korumaktaki ilgi ve heyecanı ile açıklanabilir (İnalcık 2005: 10). Sarayın bir kültür merkezi olarak sanatsal ve kültürel faaliyetlerin odağında yer almasının temel nedenlerinden biri de bu durum olmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde oluşmaya başlayan saray kültürünün içinde edebiyatın ve özellikle de şiirin özel bir yeri olmuştur. Tarihsel dönemlere ayrılan Türk edebiyatı içinde şiir, ağırlıklı bir edebiyat olarak genelde Doğu edebiyatının bütün özelliklerini içinde barındıran "Divan edebiyatı" olarak da adlandırılan Klasik Türk edebiyatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına kadar kendi geleneksel değerleri içinde sürecini tamamlamış bir edebiyat geleneği olarak tanımlanabilir. Bir nevi ekol olarak, şiirde altı yüzyılı tutmuş bir maziye sahip olmak gibi batılı milletlerin edebî hayatlarında görülmedik bir hadise teşkil ederek (Akün 1994: 394) yaşadığı kültürün gücünü ve sürekliliğini göstermiştir. Bu durum aynı zamanda saray kültürünün gücünün, sağlamlığının ve sonuçta oluşan sürekliliğinin bir göstergesi sayılmalıdır.

Osmanlı saraylarında güçlü bir edebî geleneğin varlığı devletin kuruluş döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde şiirin saray bünyesinde görülen ilk şair toplulukları Sultan Çelebi Mehmed (1413-1421) ve Sultan II. Murâd (1421-1451) devirlerinde Edirne Sarayı etrafında meydana gelmiştir. Sultan II. Murâd, Osmanlı hanedanından ilk şiir söyleyen ve şairlere aşırı bir ilgi gösteren padişah olarak anılmakta (İpekten 1996a: 21), kendisinden beri sultanların, birer divan tertip edecek kadar şairlik yeteneği kazandığı bilinmektedir (İnalcık 2005: 15).

Fatih Sultan Mehmed devrinde Türk edebiyatı, imparatorluk süreciyle beraber büyük bir gelişme göstererek önemli şairlerini yetiştirmeye başlamıştır. Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmed devrinde bilim ve sanata sağlanan teşvik uç noktasına ulaşmış, İstanbul'u doğunun ve batının en önemli kültür merkezi yapmak isteyen Fatih, bilinçli bir gayretle önce İslam dünyasında bilgisiyle temayüz etmiş bilgin ve sanatçıları sarayına davet etmiş (İsen 2002: 542), onun bu çabaları, diğer padişahlar döneminde de devam etmiştir.

Sanat ve kültür dünyasındaki gelişmelerle bu kadar çok ilgilenen padişahların kaleme aldıkları şiirlerde, ruhsal hallerinin izini sürmek de mümkündür. Trabzon'daki sancak beyliği yıllarından başlayarak pek çok şairi himaye eden (İsen 2002: 549) ve Farsça divan sahibi olan Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520), tarihe yerleşmiş sert imajı ile bir divan şairi edasıyla şiirlerinde yansıttığı halinin ne kadar farklı olduğunu aşağıdaki dörtlük çok iyi ifade etmektedir:

"Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn itdi felek
Giryemi kıldı füzûn eşkümi hûn itdi felek
Şîrler pençe-i kahrumda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn itdi felek" (Ak 2001: 156)

Siyasî ve askerî zaferlerinin yanında, edebî yönden değer ifade eden şiirleriyle anılan Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566), bir divan şairi ustalığında tertip ettiği divanı, şiir alanındaki başarısının göstergesidir. Vefat ettiğinde kendinden önceki hükümdarların hepsinden daha çok şiir bırakmıştır. Yaklaşık iki yüz yıldır gelişmekte olan Osmanlı şiiri, onun döneminde şahsî himayesi ve bu devrin canlı kültürel ortamı sayesinde klasik döneminin zirvesine ulaşmıştır. Bu, onun saltanatını taçlandıran bir başarı olarak algılanmalıdır (Halman 2002: 718). Devrinde Osmanlı klasik kültürünün yüksek sanat eserleri vermesinde, hiç şüphesiz padişahın sanat anlayışının önemli bir payı vardır (İnalcık 2005: 15).

Günümüzde Sultan Süleyman'ın beyitlerinden bazıları halkın kullandığı bir darbı mesel haline gelmiştir:

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdur
Olmaya baht u sa'âdet dünyâda vahdet gibi (Halman 2002: 721)

Osmanlı sultanları yanında şehzâdelerin de kendilerine ait bir edebî çevre oluşturdukları ve birçok şehzâdenin divan tertip edecek kadar şiir yazdığı bilinmektedir. Nitekim vilayetlerde sancak beyi olarak görevlendirildikleri dönemde şehzâdeler, etraflarında teşekkül eden edebî muhitler ile ilgilenmişlerdir. Böylece valilik yaptıkları Edirne, Konya, Amasya, Manisa, Trabzon ve Kütahya gibi şehirler, edebî yönden canlılık kazanmıştır (İpekten 1996a: 162). Bu Osmanlı şehzâdelerinden biri de Kanûnî'nin oğlu Şehzâde Bayezıd'dır. Şehzâde Bayezıd'ın, saltanat kavgası dolayısıyla İran'a sığınması ve ölümü ile neticelenen hayatına dair duygularını "Şâhî" mahlasıyla yazdığı şiirlerinde bulmak mümkündür. Şehzâdenin babasına yazdığı ve divanda bulunmayan manzum mektubu, daha doğrusu "afnâmesi" de onun çektiği

sıkıntıları, iç dünyasının karışıklıklarını, çaresizliğini ve babasına yalvarışını dile getiren mısralarla doludur (Kılıç 2000: 49).

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Bu meseldür söylenür kim "kul günâh itse n'ola"
Bâyezîdün suçunı bagışla kıyma bu kula
Bî- günâhem Hak bilür devletlü sultânum baba (Kılıç 2000: 50)

Kanûnî'nin de -aşağıda bir dörtlüğünü verdiğimiz üzere- oğluna şiirle cevap vermesi, şiirin iktidar ilişkileri içindeki yerini ve ayrıca kişisel ilişkilerde vasıta oluşunu göstermesi bakımından önemlidir:

Tutalum iki elün başdan başa kanda ola
Çünki istiğfâr idersün biz de 'afv itsek n'ola
Bâyezîdüm suçunı baguşlaram gelsen yola
Bî-günâhem dime bârî tevbe kıl cânum ogul (Kılıç 2000: 51)

İstanbul'da saray muhitinin yanı sıra devrin sadrazamlarının, vezirlerinin, yüksek rütbeli memurlarının sarayları ve konakları da edipler ve şairler için birer sığınak, toplantı yeri olmuştur. Sanatkârlar geçimlerini çok defa buralardan sağlamışlar, bu yüksek dereceli zengin memurların cömertliklerinden, ihsan ve hediyelerinden faydalanmışlardır (İpekten 1996a: 135). Nitekim Klasik Türk şiirinin dünyasında padişah ve şehzâdelerin yanında devlet erkânından olup şiir yazan birçok bürokrat-şair, Türk şiir dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durum için XVII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislâm Yahyâ güzel bir örnektir.

Kaside ve İktidar

Klasik Türk şiirinde şair, geleneksel değerler içerisinde yaşayan, hayal gücü ve derinliği zengin olan bir sanatçı tipini temsil eder. Sanatsal yeteneğini gazel ve kaside başta olmak üzere mahlas adı verilen takma isimle edebiyat dünyasında gösterir. Her şairin hüviyeti niteliğindeki mahlası, eserlerinin patenti olma vasfını taşır ve bir şairin başka bir şairin mahlasını kullanması yasaktır. Öyle ki padişahın bu suçu cezalandırdığı bile görülmektedir (İnalcık 2005: 76). Nitekim her şair, eserlerini mahlasıyla sanat dünyasında var etmeye çalışır.

Klasik Türk şiiri şairleri, şiirlerini divan adı verilen kitaplarda toplayarak müretteb bir divana sahip olmak suretiyle bir nevi nihai amaçlarına ulaşmaktaydılar. Müretteb bir divanda kaside nazım biçiminin özel bir yer tuttuğu görülür. Klasik Türk şiirinde iktidara en yakın mesafede duran kaside nazım biçimi, genel anlamda devlet büyüklerini övmek amacıyla belirli kurallar dâhilinde yazılırdı (Dilçin 2004: 122). Şairlerin en çok tercih ettikleri nazım biçimlerinden biri olan kaside, divanların başköşelerinde temel işlevi övgü olarak her devirde ilgi görmüş bir şiir nazım biçimi olmuştur. Gelişimini ve

zenginliğini iktidarla iç içe varoluşuna bağlı olarak gerçekleştiren kaside, Osmanlı iktidarında da kendine çok uygun bir zemin bularak sanatçılarına mevki, para, şan ve şöhret kazandırmıştır. Böylelikle lütuf ve ihsanlar sayesinde sanatçıların yaratma düzeyi ve ortaya çıkan eser sayısı şekillenmiştir.

Kaside nazım biçiminin çok çeşitli yazılma nedenleri vardır: Devletin ileri gelenlerinin ihsan ve bağışlarına nail olmak, gördükleri çeşitli iltifat, ihsan ve bağışlara teşekkür etmek ya da herhangi bir suçun karşısında reva görülen cezanın affına nail olmak gibi (Dadaş 2002: 748). Örneğin II. Murâd devrinin şairlerinden Nakkaş Sâfî, padişahın iltifatına mahzar olan bir şair olarak çekemeyenler tarafından iftiraya uğramış, bunun sonucu, Şair Sâfî dönemin kazaskeri Veliyüddin Efendi'ye aşağıda bir bölümü verilen kasideyi sunarak hapisten kurtulmuştur (Çavuşoğlu 1986: 27).

Kâr-ı bahtum kim perîşândur bu gün
Rahmetünden n'ola ger bulsa nizâm
Bükdi serv-i kaddümi belden belâ
Tutdı râh-ı devletüm gamdan gumâm
Her ne bed fi'l işledümse 'âkıbet
Aldı benden tâli'-i bed intikâm

Kasidenin iktidara sunulma zamanı ve bu zamanın özellikleri de dikkat çekicidir. Özel önem atfedilen zamanlarda sunulan kasideler, iktidarın gücünü ve haşmetini övgülerle dile getirmektedir. Örneğin, padişahların tahta çıkışı, fetihleri, imzaladıkları antlaşmalar, yaptırdıkları mimarî eserler ve bu olayların gerçekleşme zamanları, şairlerin kasidelerinde önemle anlatılır.

Kasideyi sunuş, bazen hükümdarın huzurunda bizzat şairi tarafından okunmak şeklinde gerçekleşirdi. Saray has bahçelerinde veya kasırlarda halvette düzenlenen geleneksel işret meclisleri, şair, mutrib, hanende gibi sanatçıların hükümdar önünde kendilerini göstermek fırsatını elde ettikleri bir yarışma meydanı olurdu (İnalcık 2005: 25). Padişahın bir nevi seçici kurulun başı gibi davranması, sanatsal seviyesini ve sanat üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bazen de sunuş, övülen kişiye bir vasıta ile iletmek şeklinde gerçekleşirdi ki işte o esnada şiir bir tenkit süzgecinden geçerdi. Gönderilen kasidelerin bazen geri çevrildiği bazen de düzeltilerek huzura iletildiği olurdu ve hatta bunun için görevlendirilen kişiler mevcuttu. Kanûnî'nin oğlu II. Selim'in (1566-1574) şehzâdeliğinde bu görev bir aralık Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'ye verilmişti (Çavuşoğlu 1986: 23). Bu uygulama ile sanat eserinin mükemmel ve tam anlamıyla hükümdara layık olması sağlanmaya çalışılırdı.

Kasidenin sanatsal değerinin tespiti, sunulduğu kişinin beğeni seviyesine bağlıdır. Bundan kaynaklı olarak kaside sunulan kişilerin edebî düzeylerinin derece-

si, bu eserlere değer biçilmesini sağlamıştır. Osmanlı devlet adamlarının çoğunun divan sahibi olduğu düşünülecek olursa, bu kişilerce eserlere haklı bir değerin biçildiği ve bu eserlerin sanatsal yönden tanınmalarına vesile oldukları söylenebilir. Gerçek sanat eserinin değerini her zaman onu tanıyan ve yaratan bilir ki Osmanlı sanat ve siyaset dünyası sanatçısını en iyi şekilde değerlendirmiştir. Klasik şiirimizin müstesna şairlerinden Osmanlı padişahları, kendilerine sunulan kasidelerin değerini tespit edecek sanatsal seviyede bulunduklarından sunulan şiirleri bazen düzeltmişler bazen de reddetmişlerdir(bk. Çavuşoğlu 1986: 25). Böylece padişah iktidarın mutlak sahibi olduğunu, kendisine sunulan eserlerde ve edebî muhitte de göstermiştir.

Kasidenin başında yer alan bir nevi başlık türündeki ibareler, kasidenin sunulacağı mevkinin belirleyicisi mahiyetindedir. Kasidede, yazıldığı devlet adamlarının adlarının yer alması ve bireysel övgü ifadelerinin kullanılması ile sanat eseri kişiye özel kılınmaktadır. Padişah, şehzâde, veziriazam başta olmak üzere değişik rütbelerdeki görevlilere yazılan kasideler resmî makama ithaf olunmak suretiyle edebî yönlerinin yanı sıra resmî bir özellik kazanmış olmaktaydılar. Başlıklarda görüleceği gibi kaside, dönemin tarihî şahsiyetlerine, kişisel mevzulara ve toplumsal konulara yönelik ifadelerle sunulmaktadır ve hangi türde yazılırsa yazılsın sunulduğu kişiyi övme-yüceltme amacını mutlaka taşımaktadır.

Der medh-i Sultân Muhammed Hân
Kasîde-i Âliü'l-âl *Der Ta'rîf Cihâd-ı Sultân 'Osmân*
Ramazâniyye Berây-ı Baltacı Mehmed Paşa
Bahâriyye Be-Nâm-ı Destûr-ı A'zam 'Alî Paşa
Kasîde-i Sünbül Berây-ı Mehemmed Çelebi Rahîmetu'llâhu Te'âlâ
Mersiye Berây-ı Şehzâdegân-ı Merhûm Sulân Murâd

Hükümdarlara sunulan kasidelerin içeriği incelendiğinde eşsiz güçte ve muhteşem yapıda insan portrelerinde çizimlerle karşılaşılır. Şiirin imgesel doğası ve Klasik şiirin mazmunlarla örüntüsü sonucu yaratılan ve abartmalarla görünüm kazandırılan Osmanlı iktidarının övgüsü, mehdiye bölümünde dile getirilmektedir. Kasideyi, iktidara bu kadar yakın kılan bölüm olan medhiyede şairin hükümdarları överken başvurduğu ifadelerin niteliğine bakıldığında olumlu özelliklerle donandığı, idealize portrelerle betimlendiği görülecektir[12].

Sultânü'ş-şuarâ olarak Bâki; Sultan Süleyman'ı taç sahiplerinin en üstünü, en adili, lütuf ve kerem sahibi olarak övmekte; doğunun ve batının, denizin ve karanın en büyük hükümdarı olarak betimlemektedir. Aşağıdaki beyitlerde bu nitelikleri görmek mümkündür.

Kasîde Berây-ı Sultân Süleymân Hân 'Aleyhi'r- Rahmetü Ve'l- Gufrân (Küçük 2002: 46) başlıklı kaside,

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsumân
Zeyn olmış idi şu'lelenip şem'-i ahterân [13]

matla'ıyla başlayıp uygun bir girişin ardından Kanunî Süleyman'a övgüyle devam eder:

Bâlâ-nişîn-i mesned-i şâhân-ı tâcdâr
Vâlâ-nişân-ı ma'reke-i'arsa-i Keyân

Cemşîd-i'ayş u'işret ü Dârâ-yı dâr u gîr
Kisrî-i'adl ü re'fet ü İskender-i zamân

Sultân-ı şark u garb şehenşâh-ı bahr u ber
Dârâ-yı dehr Şâh Süleymân-ı kâm-rân

Ol şeh-süvâr-ı memleket-i 'adl ü dâd kim
Atı önince olsa revâ husrevân revân

…

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim
Mebzûl hân-ı lutfına mahsûl-i bahr u kân

Devründe kimse cevr-i sitemgerden inlemez
Bî-şer' ider iderse eger çeng ü ney figân

Şair Bâki, Sultan Süleyman'ı İran'ın ünlü hükümdarlarıyla karşılaştırır ve onları Sultan Süleyman'ın yanına ne adalet ne de kahramanlık yönünden yaklaştırır.

'Adlün katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmun yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

XVII. yüzyıl ve bütün Türk edebiyatının en büyük kaside şairi olarak tanınan Nef'î, Sultan IV. Murâd için on iki kaside söylemiştir (İpekten 1996b: 59). Şairin cesaret ve güven kokan şiirleri, Türk şiirine yeni bir soluk kazandırmıştır. Şairin şiirleri arasında yer alan :

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsun bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-i Cem (Karahan 1985: 82)

matla'ıyla başlayan *-Der Sitâyiş-i Sultân Murâd-* ünlü kasidesinin medhiye bölümünde Sultan Murâd'a övgüyü, onun olağanüstü niteliklerle betimlenmesini ve İran'ın ünlü hükümdarlarıyla karşılaştırılmasını görmek mümkündür. Aşağıdaki beyit, yapılan övgünün parlaklığını anlatmaya yeterlidir:

Ey Husrev-i 'âlî-nijâd ve'y dâver-i pâk-i'tikâd
Ey şâh-ı sâhib-'adl ü dâd ey pâdişâh-ı muhterem (Karahan 1985: 88)

Kasidelerde -hangi amaçla ve hangi makama sunulursa sunulsun- şairin beklentilerini gizlemediği hatta kimi zamanlarda da açıkça dile getirdiği görülür. Klasik şiir şairlerinin sundukları kasidelerin karşılığında maddi ve manevi kazançlar elde ettikleri, kimi zaman önemli mevkilere getirildikleri bilinmektedir. Sanatçının eseriyle devlet erkânı tarafından itibar görmesi ve eserine karşılık mükâfatlandırılması, sanat çevresinde prestijini arttırmaktadır. Bu duruma temel sağlayan ise şairin yeteneği ile kendine duyduğu güvendir. Şair, Nef'î'nin kasidesinde olduğu gibi "*fahriye*" adı verilen bölümde kendini överek bunu en iyi şekilde gösterir. Medhiye bölümünde olduğu gibi burada da şair, abartmalı olarak kendini İran'ın ünlü şairleriyle karşılaştırarak şiirinin ve şairlik gücünün onlardan üstün olduğunu söyler. Böyle söylemekle de kaside sunulan kişinin sıradan bir şair tarafından övülmediğini, şiirinin ve şairliğinin değeri yüksek bir şairce övüldüğünü anlatmak ister.

Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhenşeh-i devrânsın
Ya'nî ki sen hâkansın devrinde ben Hâkânîyem (Karahan 1985: 88)

Şair Nef'î, *"Sen şanlı bir padişahsın, devran padişahlarının padişahısın. Sen hakansın, ben de senin devrinde -şair- Hâkânî'yim"* (Karahan 1985: 89) diyerek kendini İran'ın ünlü şairi Hâkânî ile karşılaştırma yoluyla üstün bir şekilde vasfeder.

Şairler kasidenin son kısmı olan dua bölümünde, övdüğü kişiye başarılı, uzun ömürlü ve talihinin iyi olması yolunda iyi dileklerde bulunarak dua eder (Dilçin 2004: 162). Şairin bütün övgü ve betimlemelerden sonra kutsal bir işi bitirmiş olmanın huzuru ile şiirini dua ile bitirmesi hükümdarı ya da diğer erkânı övmeyi kendisi için görev kabul etmesiyle alakalıdır. Tanrısal bir ilhamı olan iktidar, belki de en güzel ifadesini dua bölümünde bulmaktadır.

Nef'î'nin III. Ahmed (1703-1730) için yazdığı bulur redifli kasidesinin dua bölümü şöyledir:

Söz tükendi başla ey Nef'î du'âya sıdk ile
Çünki 'âdetdür du'â ol dem ki söz pâyân bulur

Tâ hat-ı nev-hîz ile gül-zâr- ı hüsn-i dil-berân
Revnak-ı fasl-ı bahâr-ı ravza- ı Rıdvân bulur

Gül-şen-i ikbâli ser-sebz ola tâ kim rûzgâr
Gül gibi bâg-ı cihânı hurrem ü handân bulur (Dilçin 2004: 162)

Şairlerin iktidarı ve hükümdarları övüp yüceltmesi hemen her zaman karşılık bulmuştur. İktidarın sanatçıyı himaye ettiği Osmanlı iktidar sisteminde, şairin

yaratı alanı, hükümdarı ve temsil ettiği devlet örgütünü övme ve yüceltme üzerine kurulmuştur. Çünkü bireysel olarak maddî ve manevî yaşamının garantisi bu sistem üzerine inşa edilmiştir. Sanatçı, hitap ettiği iktidarın geçmişin iktidarlarından daha soylu daha yüce daha adil, daha güçlü olduğunu sanatıyla ve var olan estetik değerler çerçevesinde sunmak zorundaydı. Zira Doğu edebiyatı geleneğinde şairlerin kendilerini sanatsal ve prestij yönünden var etmelerinin yolu, her şeyden önce himaye edilmelerinden geçmekteydi. Öte yandan sanatsal yeterliliğe sahip olan şairin, aynı zamanda hamisini utandırmamak ya da küçük düşürmemek için şahsiyet yönünden de takdir edilen, beğenilen bir kişi olması gerekirdi. Bu bağlamda gerçekten de bir şair için en büyük iltifat, padişahın musâhibi yani özel yaşamına ortak yaptığı danışmanı ve sırdaşı olmaktı (İnalcık 2005: 25).

Şairlerin sundukları kasideler karşılığında, maddî yönden onları tatmin edecek değerde armağanlar aldıkları bilinmektedir. Bu armağanlar değişen miktarlarda akçe olabildiği gibi, îdâne veya iydiyye adıyla bayramlarda para, çoğunlukla da ipek ve yünlü hilatler da olurdu[16]. Bu bahşedilen hediyelerin miktarı ve cinsi; şairlere, zamana ve gerçekleşen olaylara göre değişmekteydi.

Yazılan kasidelerin türü ne olursa olsun, kime atfedilirse edilsin şairler, yazdıklarıyla değerlendirilmekte ve istediklerine ulaşmaktaydılar.

Sonuç

Sanat ve iktidar kavramları, ilkçağdan günümüze kadar irdelenen ve değişik düzlemlerde ilişkileri tartışılan kavramlardır. Bu kavramlar çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun iktidar sistemi ve anlayışında Klasik Türk şiirinin çok özel bir yeri vardır. Bu şiir geleneği, hem saray çevresinde hem de diğer edebî muhitlerde gelişmesini sürdürerek hiçbir şiir geleneğinde görülmeyen bir sürekliliğe ve edebî güce dayanmıştır. Bu gücün yansımalarını hükümdarların şiirle ilgilenmesi ve şairlere verilen mükâfatlar dâhilinde görmek mümkündür. Özellikle İstanbul'un fethiyle İmparatorluk vasfını kazanan Osmanlı İmparatorluğu'nda şiir ve şaire verilen önem, bu dönemden sonra daha da artmıştır. Nitekim Osmanlı iktidarında sarayın sanat merkezi oluşu ve belirleyiciliği, sanatın gelişmesi ve sanatçının korunması açısından büyük bir önem arz etmiş; bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu siyasal güç ve prestijin sanatsal yönden desteklenmesini sağlamıştır. Bu desteğin sağlanması için başta padişah olmak üzere diğer devlet adamlarının özel ilgi ve teşvikleri oldukça etkili olmuştur.

Osmanlı padişahları, adeta birer sanatçı duyarlılığıyla sanatın içinde yer almış ve özellikle şiir alanında eserler vermişlerdir. Öyle ki herkesin kendine ait şairlik hüviyeti olarak kabul edilen mahlas geleneğine riayet etmişler, başkası tarafından kullanılmasına izin vermemişler ve kullananların cezalandırılmasını

emretmişlerdir. Bu yaklaşım sanat ve sanatçıya gösterilen özenle birlikte aynı zamanda iktidarın sanat üzerindeki gücünü de ortaya koymuştur. Sözün büyüsüne kapılan herkesin belirli estetik değerler içinde kendi sanatsal yeteneğini ifade ettiği bir ortamda sanatsal canlılığın ve kültürel zenginliğin dorukta gezindiği Osmanlı şiir dünyası, padişah ailesinden, devlet erkânının çeşitli kademelerine kadar büyük bir kesimi içine alan bir ortam olmuştur.

Sanatın ölümsüz kılma gücünden dolayı, Osmanlı iktidarına adanmış bir nazım biçimi olan kasidenin gücünden faydalanan hükümdar ve şairler, adlarını sonsuza kadar yaşatacak bir sanatsal faaliyetin içinde yer alarak zamana karşı koymaya çalışmışlardır. İster devrin iktidarı ve sahibi, ister şairin kendi övgüsü amacıyla yazılsın kasideler, ulaşılması hedeflenen gücün ve özelliklerin edebî bir yansıması olarak şiir tarihinde yer almıştır. Bu açıdan kaside nazım biçiminin hem Osmanlı iktidarı ve sanat dünyası içinde özel bir yeri hem de şiir hayatının canlılığını ve sürekliliğini koruması açısından ayrı bir değeri vardır. Kasidelerin şair, kültürel ortam ve iktidar yönünden olumlu yansımalar oluşturduğu ve sunulan eserlerin karşılığında sanat ortamının da maddî ve manevî yönden geliştiği söylenebilir.

Şiirin Osmanlı İmparatorluğu'nun her kademesinden ilgi ve itibar görmesi, her dönemde şairlerin ve eserlerinin övgüye nail olarak ödüllendirilmeleri şiirin en çok benimsenen sanatlardan biri olmasını ve şaire de ayrıcalık tanınmasını sağlamıştır. Bunun yanında şairlerin önemli mevkilere getirildiğini görmekte mümkündür. Belki de hiçbir iktidar kadrosunda -Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu kadar- şiir ve şair bu kadar çok değer kazanmamıştır. Çünkü Osmanlı iktidarı; aydın tabakası tarafından tescillenmekte, övülmekte ve Osmanlı Hanedanı sanata verdiği destekle bütün eylemlerini ve gücünü sanatla pekiştirmiş olmaktadır.

Osmanlı iktidarında sarayın sanat merkezi oluşu ve belirleyiciliği, sanatın gelişmesi ve sanatçının korunması açısından büyük bir önem arz etmiş; Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu siyasal güç ve prestijin padişah başta olmak üzere diğer devlet adamları tarafından sanatsal yönden desteklenmesini sağlamıştır.

Kaynaklar

Ak, Coşkun (2001). *Şair Padişahlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Akün, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 9: 389-427.

Armutlu, Sadık (2002). "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebi Gelenek". *Türkler Ansiklopedisi.* C. 5: Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 872-879.

Babinger, Franz (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri.* Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Çavuşoğlu, Mehmed (1986). "Divan Şiiri". *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)* 415-417: 1-16.

Çavuşoğlu, Mehmed (1986). "Kasîde". *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)* 415-417: 17-77.

Dadaş, Cevdet (2002). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Caize ve İhsanlar". *Türkler Ansiklopedi*si. C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 748-757.

Dilçin, Cem (2004). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Halman, Talat Sait (2002). "Şiir Sanatının İmparatoru: Bir Şair Olarak Muhteşem Süleyman". *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 718-722.

İnalcık, Halil (2005). *Şair ve Patron, Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yay.

İpekten, Haluk (1996a). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. Ankara: MEB Yay.

_____ (1996b). *Nef'i Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Akçağ Yay.

İsen, Mustafa (2002). "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı". *Türkler Ansiklopedisi.* C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 532-572.

Karahan, Abdülkadir (1985). *Nef'i Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Kılıç, Filiz (2000). *Şehzade Bayezid Hayatı ve Divanı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Küçük, Sabahattin (2002). *Baki ve Divanından Seçmeler.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1975). *Osmanlı Tarihi.* C. II-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Poetry Within the Framework of Perceptions of Power in the Ottoman Empire

Songül Çolak[*]
Cennet Hilooğlu[**]

Abstract: The sultan was the owner of all domains in the Ottoman Empire. The way power was perceived by the Ottomans greatly influenced art and the status of the artist. The tradition of Classical Turkish poetry is especially important within the context of power relations. This poetry attracted attention and was esteemed by all ranks within the Ottoman Court. Poets were awarded and appointed to important positions in each period. 'Qasida', which is a 'poem of praise,' was especially important because it preserved the liveliness and continuity of the life of poetry within the Ottoman court and the world of art. This situation also provided artistic support to the political power and prestige of the Ottoman Empire.

Key Words*:* Ottoman, power, Classical Turkish poem, kaside (Qasida), medhiye.

[*] Mustafa KemalUniversity, Faculty of Science and Letters, Department of History / ANTAKYA
scolak@mku.edu.tr
[**] Antakya Özbuğday High School / HATAY
cennet_hilo@hotmail.com

bilig ✦ Spring / 2010 ✦ Number 53: 89-102
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Поэзия В Рамках Понимания Османского Правления

Сонгюль Чолак [*]
Дженнет Хилооглу [**]

Резюме: Правление Османской власти существенно повлияло на искусство и мир искусствоведов. В рамках такого понимания особое место занимает традиция классической турецкой поэзии. Поэты и поэзия этой традиции вызывали интерес и уважение на всех уровнях власти. Поэты постоянно поощерялись и назначались на ответственные должности. Особенно форма касиде назым(оды) похвальной поэзии имела особое значение для османской власти, а также в мире искусства и поэзии с точки зрения отражения живости и непрерывности жизни. Это обеспечило поддержку культурными кругами политической силы и авторитета Османской империи

Ключевые Слова: Османская, власть, классическая турецкая поэзия, касиде (оды).

[*] Университет имени Мустафы Кемаля, факультет литературы и естественных наук, кафедра истории / Антакья
scolak@mku.edu.tr
** лицей Антакья Озбугдай / Хатай
cennet_hilo@hotmail.com

билиг ✦ весна 2010 ✦ Выпуск: 53: 89-102
© Полномочный Совет университета имени Ахмета Ясави